

POMNIK HISTORII – KATEDRA GNIEŹNIEŃSKA – DOMINANTĄ KRAJOBRAZU MIASTA OBECNIE I W PRZESZŁOŚCI

Magdalena Meller, Karolina Kowalska

SUMMARY: The study describes the history and current state of selected areas of urban greenery with the dominant monument of the history of Gniezno Cathedral. An analysis of the nine panoramas from different viewpoints of the city located on several hills. The paper describes the history of selected green areas of the city of Gniezno taking into account basic information concerning the history of the city, as they had a significant influence on their formation. For the area a comparative analysis of

the state of the existing and archival state was made, as well as the study of the landscape. Attention was paid to the cultural, natural and tourist potential of the city. The obtained information allowed us to assess the panorama of the Gniezno Cathedral and to exploit the potential of the city in terms of cultural and natural resources.

KEY WORDS: Katedra Gnieźnieńska, Pomnik Historii, Gniezno.

Miasto Gniezno było pierwszą stolicą Polski, pierwszą metropolią kościelną i miastem Św. Wojciecha. Gniezno to także siedziba prymasów Polski i arcybiskupów. Położone we wschodniej części Wielkopolski jest jednym z najważniejszych obiektów i dorobkiem kulturowym regionu o znaczeniu ponadlokalnym.

Pomnikiem Historii Katedra p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i Św. Wojciecha została uznana symbolicznie w święto 8 września 1994 roku zarządzeniem prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Oznaczenie to nadawane jest zabytkom nieruchomym o szczególnej wartości i ciągłości historycznej, o znaczeniu religijnym a także artystycznym. Należy w tym miejscu przypomnieć także o symbolu tradycji katedry koronacyjnej królów polskich oraz miejsca kultu Św. Wojciecha, apostoła i patrona Królestwa Polskiego.¹ Najstarsza katedra na ziemiach polskich znajduje się jednak w pobliskim Poznaniu.

---

¹ <http://www.nid.pl/pl>

Ryc. 1. Wzgórze Lecha z katedrą, kościołem św. Jerzego i dzwonnicy.
Staloryt J. G. A. Frenzla z 1829 roku. Źródło: Pasiciel, 1989, str. 44

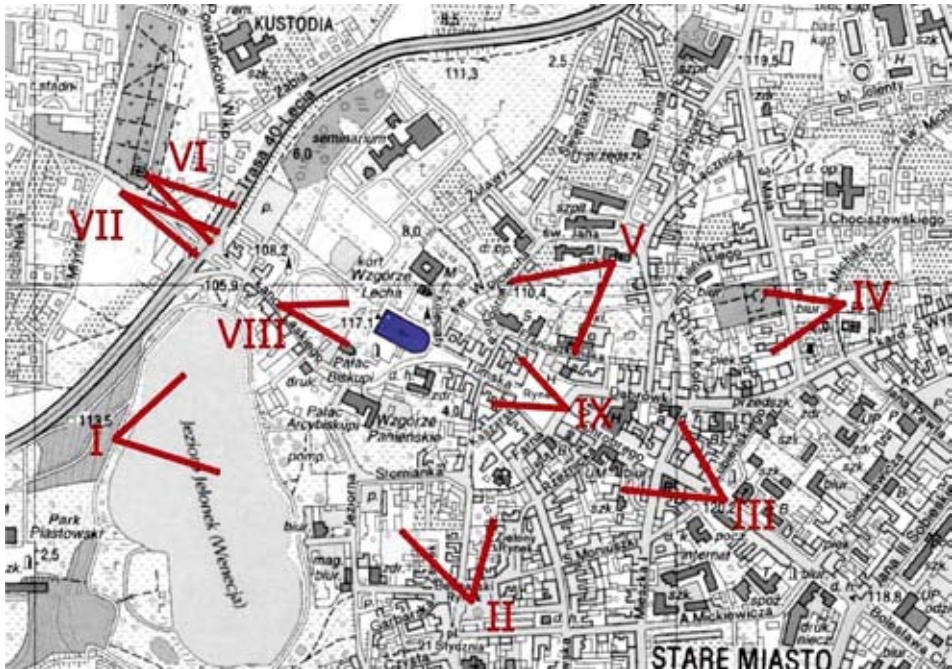
Głównym celem badań była analiza stanu historycznego i aktualnego wybranych terenów zieleni miasta Gniezno z podkreśleniem zachowania panoram na dominantę Pomnika Historii Katedrę Gnieźnieńską. Miejsce to dla wielu pokoleń Polaków jest kolebką chrześcijaństwa polskiego i polskości.²

Analiza wybranych panoram miasta – studium materiałów ikonograficznych

Badania terenowe przeprowadzone zostały w 2016 roku i obejmują dziewięć wybranych punktów widokowych z zachowanym mniej lub bardziej widokiem na dominantę katedrę. Udało się odtworzyć tylko niektóre panoramy w zestawieniu z archiwalnymi materiałami ikonograficznymi.

---

² Pasiciel S, *Gniezno. Widoki miasta 1505–1939*. PWN, *Gniezno 1989*, s. 49

Ryc. 2 Mapa śródmieścia Gniezna z zaznaczonymi punktami widokowymi. Karolina Kowalska 2016³

Atutem dodatkowym do badań terenowych jest położenie i topografia miasta Gniezno. Warto w tym miejscu zaznaczyć, iż położone aż na siedmiu wzgórzach Gniezno posiada niesamowity potencjał do kształtowania panoram i sylwety miasta. Już w czasach odległych każde ze wzgórz zaakcentowane zostało własną dominantą w postaci na przykład Kościoła. Stąd zapewne współczesne nazwy wzgórz nawiązują do nazw konkretnych zabytków nieruchomości. I tak m. in.:

- Wzgórze Lecha (ok. 123 m n.p.m.) jako najstarsza część miasta z Katedrą p.w. Wniebowzięcia NMP i Św. Wojciecha,
- Wzgórze Panieńskie – z klasztorem klarysek, obecnie płyta rynku,
- Wzgórze św. Piotra z cmentarzem oraz kościołem p.w. Świętych Apostołów Piotra i Pawła,
- Wzgórze Św. Wawrzyńca z kościołem pod takim samym wezwaniem,
- Wzgórze Św. Michała także z kościołem,
- Wzgórze Krzyżackie z kościołem św. Jana Chrzciciela.

³ Kowalska Karolina, *Historia a stan aktualny wybranych terenów zieleni miejskiej miasta Gniezno z dominantą Pomnika Historii, praca inżynierska*, Poznań 2017, promotor dr inż. arch. kraj. Magdalena Meller, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu.

Obecny układ wzgórz optycznie został zatarty na przykład przez wysoką zwartą zabudowę osiedlową itp.

Miasto w 1819 roku po wielkim pożarze podjęło decyzję odbudowy i regulacji ulic. Zdecydowanie przyczyniło się to nie tylko do wyprostowania pierzei ulic ale i do zaakcentowania sylwety katedry na zakończeniu osi widokowej ulicy (dzisiejszej B. Chrobrego). Osiągnięto wówczas odcinek ulicy liczący około 500 m jak podaje Topolski.⁴

Na początku XX wieku narastający chaos przestrzenny jak i industrialny charakter nadbrzeża Jeziora Jelonek w postaci między innymi dwóch kominów zdecydowanie zdewastował krajobraz miasta.

Ryc. 3. Pocztaówka z początku XX wieku, z widokiem na Katedrę Gnieźnieńską z zachodniego brzegu jeziora Jelonek. Źródło: fotopolska.eu

Analiza zebranych materiałów ikonograficznych i kartograficznych pozwoliła na wysunięcie wniosków iż panorama Katedry p.w. NMP i św. Wojciecha ulegała znacznym przeobrażeniom na przestrzeni lat.

Jezioro niegdyś o przemysłowych funkcjach dziś stanowi ważne miejsce turystycznie i kulturowo dostępne. Miasto jakby przybliżyło się do wody. Wokół zbiornika Jeziora Jelonek nastąpił rozwój terenów zieleni. Cały akwen nabrał parkowy charakter.

Ogólnodostępne tereny zieleni miasta Gniezno zajmują powierzchnię ponad 160 ha. W tym ok. 60 ha stanowią parki, około 10 ha zieleńce, 30 ha zieleń przyuliczna i 48 ha tereny zieleni osiedlowej.⁵

⁴ Topolski J., *Gniezno. Zarys dziejów*. Wydawnictwo Poznańskie, 1979.

⁵ GUS 2015, Tereny zieleni miasta Gniezna według lokalizacji

Udało się do czasów obecnych zachować ponad 12 300 m² placu Św. Wojciecha znajdującego się u podnóża katedry – warto dodać powierzchni biologicznie czynnej w postaci trawnika. Plac stanowi czytelne „przedpole widoku” dla frontowej elewacji katedry. Jest miejscem spotkań i przestrzenią zieleni. To na jego terenie układane są kompozycje kwiatowe w postaci herbu Miasta Gniezno i Herbu Papieskiego.

Odnosnie planowania przestrzennego cały czas aktualny pozostaje zapis ze SUiKZP mówiący o zachowaniu dystansu pomiędzy wysokością i kubaturą Katedry w stosunku do pozostałych dominant. A także aktualne jest nakierowanie osi ważniejszych ulic na Katedrę.⁶

Ryc. 4. Ulica Tumska 2015 r. Karolina Kowalska.

Podsumowanie

Można wyróżnić szereg pozytywnych elementów w przestrzeni miasta, które mają wpływ na jego percepcję i estetykę. Niewątpliwie zieleni miejska drzewostan i dynamiczna tafla wody jeziora u dołu są najlepszą oprawą dla tego unikalnego zabytku jakim jest katedra. Potencjał miasta i jego położenie na wzgórzach stanowią o jego oryginalnym charakterze i dają niewątpliwie wiele okazji do rozpisania i zaprojektowania zieleni kadru krajobrazu miejskiego.

Katedra gnieźnieńska wraz z drzwiami gnieźnieńskimi są największym potencjałem kulturowym miasta. Mimo to trudno jest zatrzymać turystę na dłużej niż jeden dzień. Przeprowadzone analizy dowiodły że w ścisłym śródmieściu, dzięki wprowadzeniu ochrony konserwatorskiej a także wytycznych

⁶ SUiKZP miasta Gniezno, 2000.

architektonicznych przy sporządzaniu MPZP udało się zachować oś kompozycyjną. Inaczej rzecz ma się z dziewięcioma punktami z których wykonano studium panoram. I tak tylko cztery z dziewięciu miejsc są miejscami dobrze zagospodarowanymi.

Panorama I – Jezioro Jelonek zmieniło swoją przemysłową funkcję na rekreacyjno – turystyczną i jest klasycznym przedpolem widoku na Katedry górującej na wzgórzu. Panorama VIII – zagospodarowanie placu Św. Wojciecha oraz zieleni wkomponowanej we wzgórze Lecha oddają monumentalność obiektów i podkreślają dominantę. Panorama IX – klasyczny widok powielany na większości pocztówek czyli oś kompozycyjna przebiegająca przez środek gnieźnieńskiego rynku, rytm stylizowanych lamp i układ kamienic podkreślają zakończenie i zamknięcie widoku monumentalną wysoką katedrą. Panorama III – podobna do poprzedniej lecz z wyłączeniem ruchu kołowego a utworzenie ciągu pieszego.

Szansą dla miasta wydaje się być nowo powołana jednostka Zakład Zieleni Miejskiej oraz przeprowadzone w mieście projekty rewitalizacji parków i skwerów. Tereny zieleni są wówczas oprawą dla każdego z zabytków nieruchomych miasta, wprowadzają do miasta pory roku, a także są terenem biologicznie czynnym (o czym należy pamiętać szczególnie w dobie coraz to gorszego stanu powietrza).

Miasto które posiada na swoim terenie jeziora, urozmaiconą rzeźbę terenu, wzgórze i potencjał przyrodniczy oraz kulturowy stanowi szczególnie cenną urbanistycznie przestrzeń miejską. Nie dziwi więc fakt iż przed wieloma laty to tutaj właśnie zapadła decyzja o wybudowaniu między innymi słynnej katedry koronacyjnej. Nam współcześnie pozostaje więc uszanować tę przestrzeń i zachować ją w jak najlepszym stanie dla przyszłych pokoleń.